

DÎVÂN ŞİİRİNDE
“SENLİ BENLİ GAZELLER” ÜZERİNE BİR İNCELEME
(A Review on Gazels That Express You/the Lover and Me/the
Beloved in Classical Turkish Poetry)

Neslihan KOÇ KESKİN*

Özet: “Senli benli gazeller” olarak adlandırdığımız bu şiirlerde, âşık (ben) ile sevgili (sen), fizikî ve rûhî bir takım özellikleri ile karşılaştırmalı olarak anlatılmıştır. Cem Sultan, Necâtî, Muhibbî, Bâkî, Emrî, Yahyâ Efendi, Cevrî, Şehrî, Hikmetî, Birrî, Hevâyî ve Tırsî'nin, dîvânlarında yer alan gazellerin bazılarının mısra/beyit başlarında veya ortalarında “bir sencileyin-bir bencileyin, bir sen tek-bir ben tek, senün var ise-benim de, benüm-senün” şeklinde söz paralellikleri/senli benli tekrarlar; bazılarının da mısra/beyit sonlarında “işte sen/işte ben” şeklinde gazelin âhengini artıracak redifler yer almıştır. Senli benli gazellerde dîvân şiiri geleneğinin biraz dışında âşık da sevgili kadar önemsenmiş ve övülmüştür. Dîvân şiirinin simetrik yapısını da sergileyen senli benli gazeller, makalemizde “karşılaştırma unsuru” ön planda tutularak, mısra başı, ortası ve sonundaki paralelliklere göre değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Gazel, Senli Benli Gazeller, Söz Paralellikleri/Senli Benli Tekrarlar, Âşık, Sevgili

Abstract: The lover and the beloved are told comparatively with their physical and psychological features in these lyric poems which we name as “gazels that express you/ the lover and me/ the beloved ”. There are some word parallelisms/ repetitions such as “one with you, one with me, one only you” in some of the beginning lines/ couplets and some repeated words such as “here you are/here I am” at the end of several lines/ couplets that boost the harmony of gazels taken from Cem Sultan, Necati, Muhibbi, Baki, Emri, Yahya Efendi, Cevri, Şehri, Hikmeti, Birri, Heyayi and Tırsî. The lover, himself, has also been praised and considered as important as the beloved apart from the classical Turkish poetry tradition. Gazels that express you/ the lover and me/ the beloved, presenting the structure of classical Turkish poetry, will be evaluated in terms of the parallelisms in the beginning, middle and ending lines by giving prior importance to the “comparison feature” in our article.

Key Words: Gazel, Gazels That Express You and Me, Word Parallelisms/ Repetitions, The Lover and The Beloved.

* Araş. Gör., Gazi Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, neslihan@gazi.edu.tr

Giriş

Gazel, dîvân şiirinin dünyasını bize tanıtan, onun söyleyiş zenginliklerini gösteren ve dîvân şâirlerinin şâirlik gücünü kanıtlayan nazım şekillerinden biridir. Dîvân şiirinde, gazeller, musammat (beyitlerinin mısraları ikiye bölünebilen gazeller), musarra/müsel (her beyti matla beytiyle kafiyeli beyitlerden oluşan gazeller), mürâcaa (karşılıklı konuşma şeklinde yazılan gazeller), mükerrer (her mısraında aks sanatı yapılmış gazeller), müşâare/müşterek (iki şâirin birlikte yazdığı gazeller), müzeyyel (mahlas beytinden sonra methiye türünde birkaç beyit eklenmesiyle oluşan gazeller) şeklinde çeşitli özelliklerine göre adlandırılmıştır. (Dilçin 2000, Mermer vd, 2005). “Senli benli” olarak nitelendirdiğimiz gazellerde, “sen” sevgiliyi, “ben” ise âşığı karşılar. Başlığımızda yer alan “senli benli” ifadesiyle, bu ifadenin sözlük anlamından ziyade, “içinde sen ve ben olan” anlamı kastedilmiştir. Dîvânlardan ve nazire mecmualarından taramamız sonucu, bu şekilde yazılmış 14 gazel ve Hisâlî’ye ait bir matla beyti tespit ettik. Bunlar; Cem Sultan (ö.1495), Necâtî (ö.1509), Muhibbî (ö.1566) (2 gazel), Emrî (1575), Bâkî (ö.1600), Yahyâ Efendi (ö.1644), Cevrî (ö.1654), Şehrî (ö.1660), Hikmetî (ö.1669.), Hevâyî (ö.1710) (2 gazel), Birrî (1716) ve Tırsî (ö.1766)’ye aittir. Bu gazeller Doç. Dr. Yaşar Aydemir ve Arş. Gör. Halil Çeltik tarafından, “Redife Farklı Bir Bakış:Çift/Çapraz Redifle Yazılmış Tek Kafiyeli Şiirler” başlığı altında bu şekilde yazılmış diğer şiirlerle birlikte şekil olarak tanıtılmıştır. Biz yazımızda bu gazellerdeki şekil özelliklerinin, âşık ve sevgilinin anlatımındaki fonksiyonuna değineceğiz.

GAZELLERİN GRUPLANDIRILMASI

Gazeller senli benli tekrarlar ve rediflere göre dört gruba ayrılmıştır:

- 1. Grup:** Mısra başlarında senli benli tekrarları olan gazeller,
- 2. Grup:** Mısra içinde senli benli tekrarları olan gazeller,
- 3. Grup:** Beyit başlarında senli benli tekrarları olan gazeller,
- 4. Grup:** Redifte senli benli tekrarları olan gazeller.

Bu sıralamaya göre gazeller tablolar halinde gösterilmiştir. Tablolarda, beyit numaraları, senli benli tekrarlar, (sevgili ile ilgili olanlar kırmızı, âşık ile ilgili olanlar mavi renk ile vurgulanmıştır.) sevgili ve âşık için gazellerde yer alan nitelemeler, redif (serbest mısralardaki redifle aynı/benzer anlama gelen kelimeler yeşil renkle gösterilmiştir.) ve şahıs (âşık ve sevgili) başlıkları yer almıştır.

1. Grup

Mısra başı paralellikleri/senli benli tekrarları olan Muhibbî, Cevrî, Yahyâ Efendi,

Şehrî, Hikmetî, Hevâyî, Emrî, Birrî’ye ait gazeller bu gruba örnektir:¹

Muhibbî (Ak 1987: 355)

Beyit	Mısra Başı Paralellikleri/ Senli Benli Tekrarlar	Sevgili veya Âşık için Kullanılan Nitelemeler	Redif	Şahıs
1	Bir sencileyin	ruhları gül yâr	ele girmez	sevgili
	Bir bencileyin	bülbül-i gülzâr	ele girmez	âşık
2	Bir bencileyin	yolına terk eyleyen cânı		âşık
	Bir sencileyin	dilber-i ayyâr	ele girmez	sevgili
3	Bir bencileyin	<i>var mı</i> içer cân-ı mahabbet		âşık
	Bir sencileyin	gözleri humâr	ele girmez	sevgili
4	Bir sencileyin	<i>var mı</i> tabîb-i dil ü cân		sevgili
	Bir bencileyin	derd ile bîmâr	ele girmez	âşık
5	Bir sencileyin	<i>var mı</i> satar vasl metân		sevgili
	Bir bencileyin	ana harîdâr	ele girmez	âşık
6	Bir bencileyin	derd-i dile bî-çâre Muhibbî		âşık
	Bir sencileyin	yâr-ı cefâ-kâr	ele girmez	sevgili

1 Bu şekilde yazılmış bir de kalenteri örneği vardır:
 Bir bencileyin bülbül-i nâlân ele girse
 Bir sencileyin gonce-i handân ele girmez

Bir bencileyin sünbül-i gerdân ele girse
 Bir sencileyin nergis-i fettân ele girmez

Bir bencileyin hâl-i perîşân ele girse
 Bir sencileyin kâkül-i reyhân ele girmez

Bir bencileyin kadd-i dü-tâ cân ele girse
 Bir sencileyin serv-i hrâmân ele girmez

Bir bencileyin Ârifî ahzân ele girse
 Bir sencileyin hurrem ü şâdân ele girmez (Güler 2004:79)

Cevrî (Ayan 1981: 218)

Beyit	Mısra Başı Paralellikleri/ Senli Benli Tekrarlar	Sevgili veya Âşık için Kullanılan Nitelemeler	Redif	Şahıs
1	Bir sencileyin	mest-i mey-i nâz	ele girmez	sevgili
	Bir bencileyin	âşık-ı ser-bâz	ele girmez	âşık
2	Bir sencileyin	fitne-i mestûr	bulunmaz	sevgili
	Bir bencileyin	âyine-i râz	ele girmez	âşık
3	Bir sencileyin	hüsn ile yektâ güzel	olmaz	sevgili
	Bir bencileyin	Işık ile mümtâz	ele girmez	âşık
4	Bir sencileyin	gonca-lebün vafına kâdir		âşık
	Bir bencileyin	nâdire-perdâz	ele girmez	âşık
6	Bir sencileyin	<i>yok</i> dil-i Cevrî ile hem-dem		sevgili
	Bir bencileyin	mahrem ü dem-sâz	ele girmez	âşık

Yahyâ Efendi (Kavruk 2001:176)

Beyit	Mısra Başı Paralellikleri/ Senli Benli Tekrarlar	Sevgili veya Âşık için Kullanılan Nitelemeler	Redif	Şahıs
1	Bir sencileyin	nahl-i gül-i nâz	ele girmez	sevgili
	Bir bencileyin	bülbül-i dem-sâz	ele girmez	âşık
2	Bir sencileyin	serv-i ser-efrâz	bulunmaz	sevgili
	Bir bencileyin	fâhte-i pervâz	ele girmez	âşık
3	Bir sencileyin	sırr-ı mahabbet <i>bilür olmaz</i>		sevgili
	Bir bencileyin	hem-dem-i hem-râz	ele girmez	âşık
5	Bir sencileyin	gözleri şeh-bâz	olur mı	sevgili

	Bir bencileyin	sayd olunur bâz	ele girmez	âşık
6	Bir sencileyin	<i>kim bula</i> Yahyâ gibi bir kul		âşık
	Bir bencileyin	dâî-i mümtâz	ele girmez	âşık
7	Bir sencileyin	medhe sezâ pâdişeh	olmaz	sevgili
	Bir bencileyin	mansıba pervâz	ele girmez	âşık

Şehrî (Demirel 1999:191)

Beyit	Mısra Başlı Paralellikleri/ Senli Benli Tekrarlar	Sevgili veya Âşık için Kullanılan Nitelemeler	Redif	Şahıs
1	Bir sencileyin	âyine-i râz	ele girmez	sevgili
	Bir bencileyin	tûtî-i îcâz	ele girmez	âşık
2	Bir sencileyin	gonce-i mestûr	açılmaz	sevgili
	Bir bencileyin	bûlbûl-i gammâz	ele girmez	âşık
3	Bir sencileyin	fenn-i tegâfülde müselleme		sevgili
	Bir bencileyin	sabr ile mümtâz	ele girmez	âşık
4	Bir sencileyin	derd-i dil anlar güzel	olmaz	sevgili
	Bir bencileyin	'âşık-ı hem-râz	ele girmez	âşık
5	Bir sencileyin	âyine-i hüsne münâsib		âşık
	-----	Bir Şehrî gibi rind-i nazar-bâz	ele girmez	âşık

Hevâî (Çakır 1998:62)

Beyit	Mısra Başlı Paralellikleri/Senli Benli Tekrarlar	Sevgili veya Âşık için Kullanılan Nitelemeler	Redif	Şahıs
1	Bir sencileyin	fiskeci kurnaz	ele girmez	sevgili

	Bir bencileyin	mashara burnaz	ele girmez	âşık
2	Bir sencileyin	nevresi murgân ile avlar		sevgili
	Bir bencileyin	muglim-i kuş-bâz	ele girmez	âşık
3	Bir sencileyin	saçı birîşüm teli	olmaz	sevgili
	Bir bencileyin	Tafracı kazâz	ele girmez	âşık
4	Bir sencileyin	yavru piliç değmede	yokdur	sevgili
	Bir bencileyin	boynu uzun kaz	ele girmez	âşık
5	Bir sencileyin	tâzeler ardınca seğirdir		âşık
		Bu yolda Hevâyî gibi haylaz	ele girmez	âşık

Hikmetî (Eğri 2006:119)

Beyit	Mısra Başı Paralellikleri/ Senli Benli Tekrarlar	Sevgili veya Âşık için Kullanılan Nitelemeler	Redif	Şahıs
1	Sen tek bana	Bir dil-ber-i mümtâz	ele girmez	sevgili
	Ben tek sana	rind ü nazar-bâz	ele girmez	âşık
2	Sen tek bana	Bir yâr-ı dil-ârâm	bulunmaz	sevgili
	Ben tek sana	Bir hem-dem ü hem-râz	ele girmez	âşık
3	Sen gibi bana	<i>olmaya</i> bir âyîne-i dil		sevgili
	Ben tek sana	Bir tûtî-i dem-sâz	ele girmez	âşık
4	Sen tek bana	Bir mest-i mey-i nâz	bulunmaz	sevgili
	Ben tek sana	Bir âşık-ı ser-bâz	ele girmez	âşık
5	Bir sencileyin	Hikmetîye nâz ider	olmaz	sevgili

	Bir ancılayın	sana cefâ-sâz	ele girmez	sevgili
--	---------------	---------------	------------	---------

Emrî (Saraç 2002: 116)

Beyit	Mısra Başı Paralellikleri/ Senli-Benli Tekrarlar	Sevgili veya Âşık için Kullanılan Nitelemeler	Redif	Şahıs
1	Senün	fülful benün varsa <u>benüm</u> dâg-ı siyâhum	var	sevgili âşık
	Senün	sünbül saçun varsa <u>benüm</u> de dūd-ı âhum	var	sevgili âşık
2	Senün	başunda miskîn sâye-bân <i>var ise</i> kâkülden		sevgili
	<u>Benüm de</u>	Dūd-ı dilden âsumân-bâr-gâhum var	var	<u>âşık</u>
3	Senün	başunda ey meh gün gibi zer-efserün	<i>varsa</i>	sevgili
	<u>Benüm de</u>	şu'le-i nâr-ı mahabbetden külâhum	var	<u>âşık</u>
4	Senün	müjgân-ı çeşmünden <i>var ise</i> leşkerün saf saf		sevgili
	<u>Benüm de</u>	yir yüzün tutar sirişkünden sipâhum	var	<u>âşık</u>
5	Senün	mânend-i mir'ât-ı mücellâ 'ârızun	<i>varsa</i>	sevgili
	<u>Benüm de</u>	kûşe-i çeşm ile ıraklardan nigâhum	var	<u>âşık</u>
6	Senün	kandan sirişkün <i>var ise</i> ey dîde-i Emrî		<u>âşık</u>
	<u>Benüm de</u>	Sûz ile dilden gelür çok âh u vâhum	var	<u>âşık</u>

Birrî (Erkul 2000:289)

Beyit	Mısra Başı Paralellikleri/Senli-Benli Tekrarlar	Sevgili veya Âşık için Kullanılan Nitelemeler	Redif	Şahıs
1	Senün	Yâ kaşlarun varsa <u>benüm</u> kadd-i dü tâhım	var	sevgili âşık
	Senün	gamzen okı varsa <u>benüm</u> tîr-i âhım	var	sevgili âşık
2	Senün	<i>var ise</i> zülf-i anberînün âteşîn ruhun		sevgili
	Benüm de	micmer-i dilden gelür dūd-ı siyâhum	var	âşık
3	Senün	<i>var ise</i> iklim-i hüsnde şevket ü şânın		sevgili
	Benüm de	kişver-i 'aşk içre haylî 'izz ü câhım	var	âşık
4	Senün	gülgâr-ı 'âlemde teferrücehlerün	varsa	sevgili
	Benüm de	bâğ-ı dilde özge bir seyrângâhım	var	âşık
5	Senün	<i>var ise</i> ehlü'llâha sıdkun ey dil-i Birrî		âşık
	Benüm de	dergeh-i Monlâ gibi bir dil-penâhum	var	âşık

Bu grupta, Muhibbî, Cevrî, Yahyâ Efendi, Hikmetî, Şehrî ve Hevâyî'nin gazelleri senli benli tekrarlar ve redif açısından (ele girmez) birliktelik göstermişlerdir. Cevrî ve Yahyâ Efendi'nin gazelleri mısra başındaki tekrarlar açısından sistematiktir. Şehrî ve Hevâyî'nin gazellerinde ise, son mısra da “bir bencileyin” yer almamıştır. Hikmetî'nin gazelerinde, sencileyin yerine “sen tek, sen gibi”; bencileyin yerine de “ben tek” yer almıştır.

Hikmetî'nin gazeli çeşitlilik göstermesi açısından diğer gazellerden bu şekilde ayrılmaktadır

Emrî ve Birrî'nin gazelerinde hem senli benli tekrarlar hem de redif farklıdır ve diğerlerinden farklı olarak ilk beyitte mısra ortasında da tekrarlar yer almıştır.

Bu gazellerle birlikte Hisâlî'ye ait aşağıdaki matla da bu gruba girmektedir.²

² Metâliü'n-Nezâ'ir'den (Kaya 2003: 915) tespit ettiğimiz bu matla, Budinli/Peşteli Hisâlî divânında yoktur. (Ercan 2003). Bu sebeple, gazel olarak yazıldıysa başka bir Hisâlî'ye ait olabilir ya da sadece matla olarak da yazılmış olabilir.

Hiç sencileyin dilber-i mümtâz ele girmez
Hiç bencileyin âşık-ı ser-bâz ele girmez

2. Grup

Mısra içindeki senli benli tekrarlar Hevâyî ve Tırsî'nin gazellerinde vardır. Bu gazellerdeki senli benli tekrarlar, mısra içi çift/çapraz redif olarak adlandırılmıştır. (Aydemir ve Çeltik 2005:182)

Hevâyî (Çakır 1998: 50)

Tırsî (Yılmaz 2001: g.148)

Beyit	Mısra İçi Senli Benli Tekrarlar ve Redif	
1	Post-ı Türkmân benim <u>benüm</u>	kürk-i şık-ı kâb senin (?)
	Müflisim kuzu benim <u>benüm</u>	nâfe vü sincâb senin
2	Gel bedestânı seninle hâcegî paylaşalım	
	İzbe-i zîr <u>benim</u>	nîme-i dölâb senin
3	Bakalım kim usanır tiz dün ü gün çalışalım	
	Katıran sürme <u>benim</u>	şüst ü şû-yı bâb senin
4	Etme ben bekriden ey Lâz kuru cânını dirîğ	
	Cibre-i şîre <u>benim</u>	kırmızı vişn-âb senin
5	Aksakalım dedi saçına Hevâyî karının	
	Öreke başı <u>benim</u>	yumak-ı mûtâb senin (?)

Beyit	Mısra İçi Senli Benli Tekrarlar ve Redif	
1	Tarhana <u>benüm</u>	sofradaki nân senün olsun
	Kestane <u>benüm</u>	meclis-i yârân senün olsun
2	Kûteh çenelüdür av alamaz dimesünler	
	Tâzî <u>benüm olsun</u>	koca tavşan senün olsun
3	Cânâ seni ben bir düzen ile tutayum da	
	Kepçe <u>benüm olsun</u>	koca talyan senün olsun

4	Mûsâ aga ortak olalum gel senün ile	
	Ol bâgçe <u>benüm</u>	bu b...lıca bûstân senün olsun
5	Kardaş gibi pay eyleyelüm cümle kazancı	
	Altunı <u>benüm</u>	mankır-ı hemyân senün olsun
6	Tırsî yalunuz kazımalar şânuna düşmez	
	Biri <u>benüm olsun</u>	biri her ân senün olsun

Hezel tarzında yazılan bu iki gazelde matla beytiyle birlikte redifin olduğu mısralar ikiye bölünmüş benüm/senün, benüm olsun/senün olsun şeklinde senli benli tekrarlar yer almıştır. Bu gazellerdeki gibi mısra içi senli benli tekrarlar, birinci grupta gösterdiğimiz Emrî'nin ve Birrî'nin gazellerinin matla beyitlerinde de vardır.

3. Grup

Beyit başlarında senli benli tekrarları olan, Cem Sultan ve Muhibbî'nin gazelleri bu gruba örnektir:

Cem Sultan (Ersoylu 1989:77)

Beyit	Mısra Başı Paralellikleri/ Senli Benli Tekrarlar	Sevgili veya Âşık için Kullanılan Nitelemeler	Redif	Şahıs
1	Bir sencileyin	dil-ber-i ayârı Uşşâka cefâlar kılıcı yârı	kimün var kimün var	sevgili
2	Bir bencileyin	haste vü dil-dâde vü gam-gîn Ser-geşte cefâ-dîde vü gam-hârı	kimün var	âşık
3	Bir sencileyin	âşıkın öldürici suçsuz Bî-rahm ü dil-âzâr ü sitem-kârı	kimün var	sevgili
4	Bir bencileyin	derd ü belâ dâmına düşmüş Bî-çâre vü âvâre giriftârı	kimün var	âşık

5	Bir sencileyin	bülbülünü gam dikeninde Zârıla nizâr idici gül-zârı	kimün var	sevgili
6	Bir bencileyin	gül-şen-i hüsnün hevesinden Bülbül bigi zâr olıcı her-bârı	kimün var	âşık
7	Bir sencileyin	kaddıla büstân-ı cinânda Bir serv-i cefâ-berg ü belâ-bârı	kimün var	sevgili
8	Bir bencileyin	üstine yaprak gibi ditrer Ol serv-i ser-efrâza hevâ-dârı	kimün var	âşık
9	Bir sencileyin	hüsni kumâşını satarken Bâzârını germ idici tarrârı	kimün var	sevgili
10	Bir bencileyin	nakd-i dil ü cânı kılup harc Cânıla o bâzâra harîdârı	kimün var	âşık
11	Bir sencileyin	dil-ber-i hürî-sıfat el-hak Sûretde melek-hûy ü perî-vârı	kimün var	sevgili
12	Bir bencileyin	zülfi esîri iken iy Cem Baht-ı siyehüm gibi siyeh-kârı	kimün var	âşık

Muhibbî (Ak 1987: 297)

Beyit	MısraBaşı Pa- ralellikleri/ Senli-Benli Tekrarlar	Sevgili veya Âşık için Kullanı- lan Nitelemeler	Redif	Şahıs
1	Bir sencileyin	yâr-ı cefâkâr Bî-rahm u dil-fikâr u sitemkâr	kimün var kimün var	sevgili
2	Bir bencileyin	bezm-i belâ vü gam içinde Zârlık ider derd ile bîmâr	kimün var	âşık
3	Bir sencileyin	hüsn gülistânuna karşı Bülbüllerini eyleyici zâr	kimün var	sevgili

4	Bir bencileyin	zülfi hevâsına tolaşmış Âşüfte vü ser-geşte dil-fikâr	kimün var	âşık
5	Bir sencileyin	gâh çelîpâ ide zülfin Geh göstere uşşâkına zünnâr	kimün var	sevgili
6	Bir bencileyin	zülfi hevâsiyle Muhibbî Dil-dâde vü âvâre siyeh-kâr	kimün var	âşık

İlk iki gruptan farklı olarak bu grupta, senli benli tekrarlar beyitlerin ilk mısraında yer almış, ama sencileyin, bencileyin, sencileyin... şeklinde devam eden sıralama bozulmamıştır. Redifte de değişiklik vardır. Her iki şâir de soru anlamı taşıyan “(-) kimün var” redifini kullanmışlardır. Redif aynı zamanda “kimsenin yok” anlamına gelmektedir. Gazellerde âşık ve sevgilinin özellikleri karşılaştırılmamış, her ikisinin fizikî ve rûhî özellikleri bir beyit içerisinde dile getirilmiştir.

4.Grup

Redifte dönüşümlü olarak senli benli tekrarların yer aldığı bu gazeller Necâtî ve Bâkî’ nindir:

Necâtî (Tarlan 1992: 332)

Beyit	Sevgili veya Âşık için Kullanılan Nitelemeler	Redif	Şahıs
1	Bir yüzi gonca-leb dil-dâr Sen güle bülbül gibi kim zâr	dirsen işte sen dirsen işte ben	sevgili âşık
2	Zülfü anber boyu ar’ar serv-kadd ü lâle had Bir semen-ber gonca-leb dildâr dirsen işte sen	sevgili
3	Mihnet ü derd ü gam-ı aşkınla olmuş haste-dil Bir belâkeş âşık-ı didâr dirsen işte ben	âşık
4	Hecr ile cân u gönül mülkünü yağma ar kılır Bir kaşı yâ gözleri mekkâr dirsen işte sen	sevgili

5	Her zamânda der Necâtî hay ömrüm hâsılı/ Zülfümün dârına kim ber-dâr dîrsen işte ben	âşık
---	---	--------------------------	------

Bâkî (Küçük 1994:334)

Beyit	Sevgili veya Âşık için Kullanılan Nitelemeler	Redif	Şahıs
1	Bir lebi gonca yüzi gül-zâr Hâr-ı gamda ‘andelîb-i zâr	dîrsen işte sen dîrsen işte ben	sevgili âşık
2	Lebleri mül saçları sünbül yanagı berg-i gül Bir semen-ber serv-i hoş-reftâr dîrsen işte sen	sevgili
3	Pâyine yüzler sürer her serv-i dil-cünûn revân Su gibi bir ‘âşık-ı didâr dîrsen işte ben	âşık
4	Zülfî sâhir turrası tarrâr şuh-ı şîve-kâr Çeşmi câdû gamzesi mekkâr dîrsen işte sen	sevgili

5	Fürkatünde teşne-leb hâtır-perişân haste-dil Künc-i gamda bî-kes ü bîmâr dîrsen işte ben	âşık
6	Gözleri sabr u selâmet mülkini târâc ider Bir amânsuz gamzesi Tâtâr dîrsen işte sen	sevgili
7	Bâkıyâ Ferhâd ile Mecnûn-ı şeydâdan bedel Âşık-ı bî-sabr u dil kim var dîrsen işte ben	âşık

Diğer gruptakilerden farklı olarak bu gazellerde mısra başlarında senli benli tekrarlar yoktur. Senli benli tekrarlar redifte görülmektedir. Matla beyitlerinde ilk mısradaki sen, ikinci mısradaki ben; daha sonraki beyitlerde dönüşümlü olarak bir beyitte sen, bir beyitte ben yer almıştır. Bu şekilde yazılmış gazellerdeki redif, mısra sonu çift/çapraz redif olarak adlandırılmıştır. (Aydemir ve Çeltik 2005:169)

GAZELLERİN İNCELENMESİ

Gazelleri bu şekilde tanıttıktan sonra, incelememizi bu gazellerdeki karşılaştırma unsurlarını belirten paralellikleri yapı ve içerik açısından inceleyerek devam edeceğiz.

Bunlar;

1. Mısra veya beyit başı paralellikleri/senli benli tekrarlar,
2. Mısra içi paralellikler/senli benli tekrarlar,
3. Sevgili ve âşığın nitelemelerindeki paralellikler,
4. Redif ile serbest mısralardaki paralelliklerdir.

1. Mısra veya Beyit Başı Paralellikleri/Senli Benli Tekrarlar

Baştan sona kadar mısra/beyit başı paralellikleri ile yazılmış bu gazeller başlangıcı Uygur Edebiyatı'na kadar giden şiirleri hatırlatmaktadır. (Kortantamer 1993: 273-276, Tekin 1998:25-73) İslamiyet'ten önceki bu şiirlerde de dize başlarında kelime tekrarları görülmektedir. Gazellerdeki senli benli tekrarlara baktığımızda aşağıdaki beş model ortaya çıkmaktadır:

Model 1.

Beyit	Mısra Başı Paralellikleri/ Senli Benli Tekrarlar
1a	Bir sencileyin
1b	Bir bencileyin

Model 2.

Beyit	Mısra Başı Paralellikleri/ Senli Benli Tekrarlar
1a	Hiç sencileyin
1b	Hiç bencileyin

Model 3.

Beyit	Mısra Başı Paralellikleri/ Senli Benli Tekrarlar
1a	Sen tek bana *Bir sencileyin

1b	Ben tek sana *Bir ancılayın
----	--------------------------------

Model 4.

Beyit	Mısra Başı Paralellikleri/ Senli Benli Tekrarlar
1a	Sentün
1b	Benüm de

Model 5.

Beyit	Mısra Başı Paralellikleri/ Senli Benli Tekrarlar
1a	Bir sencileyin
1b
2a	Bir bencileyin
2b

Ritim ve armoninin yanı sıra, şiirdeki yinelenmelerin şiirin etkisini ve müzikalitesini artırdığı ifade edilmiştir. (Aksan 1993:237) Senli benli tekrarlar bu şekilde gazelin âhengine de katkı sağlamaktadır.

Gazellerde tekrar edilen “bencileyin ve sencileyin” şahıs zamirlerindeki, -cılayın, -cileyin eki Eski Anadolu Türkçesi’nde kullanılan bir ektir. Kullanılmış sahası zamirlerdir. Bu ekler, zamirlere; “gibi” ve “göre” anlamlarını katar. (Ergin 1990:164-165) Buna göre “bencileyin”, “benim gibi”; “sencileyin”, “senin gibi”; “ancılayın”, “onun gibi” anlamına gelmektedir. Bu eklerle birlikte, “tek” edatı da aynı anlamları vermektedir. Dolayısıyla, her iki şekil de “senin gibi”, “benim gibi” anlamlarına gelmektedir.

Mısra veya beyitlerde, “sencileyin, sen tek”, sevgiliyi; “bencileyin, ben tek” ise, âşığı karşılamaktadır. Bu tekrarlar birlikte gelen nitelemeler mısra da özne görevindedir. Bazı beyitlerde “sencileyin”le sevgili kastediliyormuş gibi görünmekte, fakat beytin tümünde âşık/şâir söz konusu edilmektedir. Aşağıdaki beyitler buna örnektir:

Bir sencileyin kim bula Yahyâ gibi bir kul
 Bir bencileyin dâi-i mümtâz ele girmez
 Yahyâ Bey
 Bir sencileyin gonca-lebün vâsfına kâdir
 Bir bencileyin nâdire-perdâz ele girmez
 Cevrî

Bir sencileyin âyîne-i hüsne münâsib
Bir Şehrî gibi rind-i nazar-bâz girmez
Şehrî
Bir sencileyin tâzeler ardınca seğirdir
Bu yolda Hevâyî gibi haylaz ele girmez
Hevâyî
Senün var ise ehlü'llâha sıdkun ey dil-i Birî
Benüm de dergeh-i Monlâ gibi bir dil-penâhum var
Birî
Senün kandan sirişkün var ise ey dîde-i Emrî
Benüm de süz ile dilden gelür çok âh u vâhum var
Emrî

2. Mısra İçi Paralellikler/Senli Benli Tekrarlar

Mısra içi senli benli tekrarları olan gazelerde matla beytinde her iki mısrada, daha sonra redifin bulunduğu mısralarda senli benli tekrarlar yer almıştır. İçeriğe baktığımızda, bu gazelerde hezel tarzının da etkisiyle karşılaştırmadan ziyade paylaşırma söz konusudur:

Tarhana benüm sofradaki nân **senün olsun**
Kestane benüm meclis-i yârân **senün olsun**

Tırsî

Post-ı Türkmân benim benüm kürk-i şık-ı kâb **senin** (?)
Müflisim kuzu benim benüm nâfe vü sincâb **senin**

Hevâyî

Tâzî benüm olsun koca tavşan **senün olsun**

Tırsî

Cibre-i şîre benim kırmızı vişn-âb **senin**

Hevâyî

Altunı benüm mankıır-ı hemyân **senün olsun**

Tırsî

3. Sevgili ve Âşığın Nitelemelerindeki Paralellikler

Beyti oluşturan kelimelerin birbirleri arasında belli bir uyum ve dengeye dayanan bir yapı oluşturmaları, dîvân şiirinin temel özellikleri içinde gösterilmiştir. (Dilçin 1995:157) Mısra başlarında paralellik olan gazelerde, mısra ortalarında da teşbih unsurlarındaki paralellikler dikkat çekmektedir. Beyitlerde, birbirleriyle ilişkili olan unsurlar ok işaretleri ile gösterilmiştir:

(metâ, sat-, harîdâr/satın alıcı)

Bir sencileyin var mı satar vasl metân

Bir bencileyin ana harîdâr ele girmez
Muhibbî

(tabîb-derd-bîmâr)

Bir sencileyin var mı tabîb-i dil ü cân

Bir bencileyin derd ile bîmâr ele girmez
Muhibbî

(iç-, humâr, câm)

Bir bencileyin var mı içer câm-ı mahabbet

Bir sencileyin gözleri humâr ele girmez
Muhibbî

(gûlzâr, gonca, hâr, andelîb, leb)

Bir lebi gonca yüzi gûl-zâr dirsen işte sen

Hâr-ı gamda andelîb-i zâr dirsen işte ben
Bâkî

(şeh-bâz-sayd olnur bâz)

Bir sencileyin gözleri şeh-bâz olur mı

Bir bencileyin sayd olnur bâz ele girmez
Yahyâ Efendi

(serv-fâhte)

Bir sencileyin serv-i ser-efrâz bulunmaz

Bir bencileyin fâhte-i pervâz ele girmez
Yahyâ Efendi

(gûl-bûlbûl-gûlzâr)

Bir sencileyin ruhları gûl yâr ele girmez

Bir bencileyin bûlbûl-i gûlzâr ele girmez
Cevrî

(hem-dem-mahrem-dem-sâz)

Bir sencileyin yok dil-i Cevrî ile hem-dem

Bir bencileyin mahrem ü dem-sâz ele girmez
Cevrî

(âyîne-tûfî)

Bir sencileyin âyîne-i râz ele girmez

Bir bencileyin tûfî-i î'câz ele girmez
Cevrî

(hüsn-aşk; yektâ-mümtâz)

Bir sencileyin hüsn ile yektâ güzel olmaz

Bir bencileyin ışk ile mümtâz ele girmez
Cevrî

(yavru piliç-boynu uzun kaz)

Bir sencileyin yavru piliç değmede yokdur

Bir bencileyin boynu uzun kaz ele girmez
Hevâyî

(zer-efser-külâh)

Senün başunda ey meh gün gibi zer-efserün varsa

Benüm de şu'le-i nâr-ı mahabbetden külâhum var
Emrî

(zülf-i anberîn-dûd-ı siyâh; micmer-i dil-âteşim ruh)

Senün var ise zülf-i anberînün âteşin ruhun

Benüm de micmer-i dilden gelür dūd-ı siyâhum
Birrî

Yukarıda görüleceği üzere, gül-bülbül, serv-fâhte, âyîne-tûfî...gibi birbiriyle alâkalı unsurlar birlikte beyitlerde birlikte verilmiş, leff ü neşr sanatı beyitlerde yoğun olarak kullanılmıştır. Aşağıdaki matlalarda mısra içinde de karşılaştırma yapılmıştır:

Senün yâ kaşlarun varsa benüm kadd-i dü fâhım var

Senün gamzen okı varsa benüm tîr-i âhım var

Birrî

Senün fülfül benün varsa benüm dâg-ı siyâhum var
Senün şünbül saçun varsa benüm de dûd-ı âhum var
Emrî

3. ve 4. grup gazellerde bu şekilde bir paralellikten ve karşılaştırmadan ziyâde beyit beyit âşık ve sevgili tiplerinin genel özellikleri çerçevesinde anlatıldığını görmekteyiz. Söylediklerimize örnek olarak, Cem Sultan gazelinin ilk iki beytinde, sevgili, hilekâr, cefâ ediciyken; âşık, hasta, gönlünü kaptırmış, gamlı...vb. Divân edebiyatının genel şiir anlayışı çerçevesinde anlatıldığı görülmektedir:

Bir sencileyin dil-ber-i ayyârı kimün var
Uşşâka cefâlar kılıcı yârı kimün var

Bir bencileyin haste vü dil-dâde vü gam-gîn
Ser-geşte cefâ-dîde vü gam-hârı kimün var

Necâfî'nin aşağıdaki beyitlerinde olduğu gibi, sevgilinin fizikî özellikleri bilinen teşbihlerle anlatılmış, daha sonra âşığı âşık yapan özellikler yukarıda olduğu gibi sıralanmıştır:

Zülfi anber boyu ar'ar serv-kadd ü lâle-had
Bir semen-ber gonca-leb dildâr dirsene işte sen

Mihnet ü derd ü gam-ı aşkınla olmuş haste-dil
Bir belâkeş âşık-ı dîdâr dirsene işte ben

Dolayısıyla bu gazellerde, diğerlerinin aksine sevgili karşısında âşığın çâresizliği dile getirilmiştir ve nitelemelerdeki paralellikler, birbiriyle ilişkili unsurlar bir iki beyitte sınırlı kalmıştır. Buna örnek olarak, Cem Sultan'ın aşağıdaki beytinde alışverişle ilgili kelimelerin, sevgili ve âşıkla ilgili olarak ard arda kullanıldığı görülmektedir:

Bir sencileyin hüsnî kumâşını satarken
Bâzârını germ idici tarrârı kimün var

Bir bencileyin nakd-i dil ü cânı kılıp harc
Cânla o bâzâra harîdârı kimün var

4. Redif ile Serbest Mısra Paralellikleri

Şiirde ses, anlam ve yapı bakımından birbiriyle ilişkili olan kelime ve kelime guruplarının simetrik veya paralel dizilimi âhengi sağlamakla kalmaz, aynı zamanda beyitteki hareket ve görüntü unsuru ile de örtüşür. (Macit 2002:179) Paralelliklerin son

bölümü olan redif ile serbest mısra paralelliklerinden aşağıya örnekler seçilmiştir:

Bir bencileyin **var mı** içer câm-ı mahabbet

Bir sencileyin gözleri hummâr **ele girmez**

Muhibbî

Bir sencileyin sırr-ı mahabbet **bilür olmaz**

Bir bencileyin hem-dem-i hem-râz **ele girmez**

Yahyâ Bey

Bir sencileyin gözleri şeh-bâz **olur mı**

Bir bencileyin sayd olunur bâz **ele girmez**

Yahyâ Bey

Bir sencileyin **kim bula** Yahyâ gibi bir kul

Bir bencileyin dâî-i mümtâz **ele girmez**

Yahyâ Bey

Bir sencileyin **yok** dil-i Cevrî ile hem-dem

Bir bencileyin mahrem ü dem-sâz **ele girmez**

Cevrî

Bir sencileyin hüsn ile yektâ güzel **olmaz**

Bir bencileyin ışk ile mümtâz **ele girmez**

Cevrî

Bir sencileyin gonce-i mestûr **açılmaz**

Bir bencileyin bülbül-i gammâz **ele girmez**

Şehrî

Sen gibi bana **olmaya** bir âyine-i dil

Ben tek sana bir tûtî-i dem-sâz **ele girmez**

Hikmetî

Sen tek bana bir yâr-ı dil-ârâm **bulunmaz**
Ben tek sana bir hem-dem ü hem-râz **ele girmez**
Hikmetî
Bir sencileyin derd-i dil anlar güzel **olmaz**
Bir bencileyin ‘âşık-ı hem-râz **ele girmez**
Şehrî
Bir sencileyin yavru piliç **değmede yokdur**
Bir bencileyin boynu uzun kaz **ele girmez**
Hevâyî
Senün **var ise** zülf-i anberînün âteşîn ruhun
Benüm de micmer-i dilden gelür dūd-ı siyâhum **var**
Birrî

Örnek beyitlerde görüldüğü üzere, “ele girmez” deyimini çağrışımlı kullanılmış, deyim anlamına benzer kelimeler serbest mısra içinde veya sonunda yer almıştır. Geniş zamanın olumsuzluk eki –maz ile, istek eki e/-a ile, mı, kim soru kelimeleriyle, olumsuz anlama gelen “yok” kelimesiyle; “var” redifi gazellerde, “var ise” ile bu paralellikler oluşturulmuştur.

S o n u ç

Dîvân şairleri, şiirin temel unsuru olan dili, hayâl ve düşünceyle yoğurarak her beytinde veya şiirinde estetik bir sanat eseri oluşturma çabası göstermişlerdir. (Mermer 1997: 28). Senli benli gazelleri incelemekteki amacımız, gazellerin farklılığının sadece şekle dayalı olmayıp, içeriği de etkilediğini sergilemektir. Bu gazellerde şâirlerin, şekil ve anlam birliklerini kurmak için özel bir çaba gösterdikleri görülmektedir. Gazeller ilk bakışta mürâcaa/dedim-dedi şeklinde yazılan gazelleri hatırlatmakta ise de, mürâcaa gazellerde sevgili ve âşığın ağzından ikili anlatım yer almıştır. Senli benli gazellerde, sadece âşık ağzından anlatım vardır.

Başlangıçta gazeller tanıtılırken, şekil özelliklerine göre dört gruba ayrılmıştı fakat içerik açısından gazeller iki grupta toplanmaktadır. Birinci grupta (mısra başı paralellikleri olanlar) sevgili geleneğe bağlı kurallarla övülürken, âşığın da âdetâ “ben de sana lâyık bir âşığım” diyen sesi mısralar arasından duyulmuştur. Her zaman

sevgilinin övölüp; âşığın âciz, zavallı olarak gösterildiği divân şiirinde bu tip gazeller bir bakıma farklılık göstermiştir. Bu gazellerde karşılaştırma unsuru ön plandadır.

İkinci grupta ise (beyit başı ve redifte senli benli tekrarları olanlar); gelenek dışına çıkılmamış, âşık ve sevgili tiplerinin özellikleri beyitlere yayılarak anlatılmıştır. Mısra içi senli benli tekrarları olan gazellerde ise, daha önce de belirttiğimiz üzere “paylaştırma” söz konusudur.

Senli benli gazelleri yazma geleneği, tespit edebildiğimiz kadarıyla 15.yy.’da Cem Sultan başlamış ve 18.yy.’a kadar devam etmiştir. Bu gazeller aynı zamanda kendi içerisinde nazire geleneğini de göstermektedirler.

KAYNAKLAR

- AK, Coşkun (1987), *Muhibbî Dîvân*”, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- AYAN, Hüseyin (1981), *Cevrî, Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Dîvânı'nın Tenkitli Metni*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- AKSAN, Doğan (1993), *Şiir Dili ve Türk Şiir Dili*, İstanbul.
- AYDEMİR, Yaşar; Çeltik Halil, “Redife Farklı Bir Bakış: Çift/Çapraz Redifle Yazılmış Tek Kafiyeli Şiirler”, *Bilig*, Bahar/2005, S. 33:167-188.
- ÇAKIR, Zehra Vildan (1998), *Hevâyî (Abdurrahman Kubûrizâde) Dîvânının Tenkidli Metni ve İncelenmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne: Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- DEMİREL, Şener (1999), 17. yüzyıl şairlerinden Şehrî (Malatyalı Ali Çelebi): Hayatı, Sanatı, Divanı'nın Tenkitli Metni ve Tahlili, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- DİLÇİN, Cem (1995), Fuzûlî'nin Şiirlerinde İnkilemelerin Oluşturduğu Ses, Söz ve Anlam Düzeni, *Journal of Turkish Studies (Türklük Bilgisi Araştırmaları Abdülhakî Gölpinarlı Hatıra Sayısı)*, 19:157-202.
- (2000), *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ERCAN, Özlem (2003), *Peştelî Hisâlî Dîvânı Tahlili (İnceleme-Metin)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ERKUL, Rasih (2000), *Manisalı Birri Mehmed Dede, Hayatı, Eserleri, Edebî Şahsiyeti ve Dîvânı*, Manisa.
- EĞRİ, Aysel (2006), *17.yy. Şâirlerinden Hikmetî ve Dîvânı*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ERGİN, Muharrem (1990), *Türk Dil Bilgisi*, İstanbul: Bayrak Yayınları.
- ERSOYLU, İ. Halil (1989), *Cem Sultan'ın Türkçe Dîvânı*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- GÜLER, Kadir (2004), *Kütahyalı Ârifî ve Pesendî*, Kütahya.
- KAVRUK, Hasan (2001), *Şeyhülislâm Yahyâ Dîvânı*, Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- KAYA, Bilge (2003), *Hisâlî, Hayatı, Eserleri ve Metâlîü'n-Nezâir Adlı Eserinin Birinci Cildi (İnceleme-Metin)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, III/915.
- KORTANTAMER, Tunca (1993), Türk Şiirinde Ses Konusunda ve Ses Gelişmesinin Devamlılığı Üzerine Genel Düşünceler, *Eski Türk Edebiyatı Makaleler*, Ankara: Akçağ Yayınları, 273-336.
- KÜÇÜK, Sabahattin (1994), *Bâkî Dîvânı*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- MACİT, Muhsin (1996), *Dîvân Şiirinde Âhenk*, Ankara: Akçağ Yayınları.

- MERMER, Ahmet (1997), *Karamanlı Aynî ve Dîvânı*, Ankara: Akçağ Yayınları
- MERMER, Ahmet; KESKİN KOÇ Neslihan (2005), *Eski Türk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, Ankara: Akçağ Yayınları
- SARAÇ, M. A. Yekta (2002), *Emrî Dîvânı*, İstanbul.
- TARLAN, Ali Nihat (1992), *Necâtî Beg Dîvânı*, Ankara: Akçağ Yayınları
- TEKİN, Şinasi (1998), İslamiyet Öncesi Türk Edebiyatı, *Türk Dünyası El Kitabı (Üçüncü Cilt)*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 25-73.
- YILMAZ, Kadriye (2001), *İbrahim Tursî Divanı İnceleme-Tenkitli Metin-Sözlük*, Yayımlanmamış, Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.